

Çocuğun Dinî Gelişiminde Rol Model Olarak Anne ve Baba

Bozkurt KOÇ*

Abstract

Parents as Role Models in the Religious Development of Child. Family is an institution through whose basic principles of society, customs and traditions, value judgments, beliefs and ideals are transferred to child. Family which reflects the cultural values of society to child is also a place where child gains its first experiences. While learning how to be social individual, child needs a model with which it will identify himself. Members of family, parents in particular, are the most important models who have a direct or indirect influence on the child. They are the role models who play a considerable part in the religious development of children as well as in their psychological, emotional and social developments. In this article, the influence of parents as a role models on the religious development of child has been dealt with.

Key Words: Role model, parents, family, religion and childhood

Giriş

Aile, içinde bulunduğu toplumun bir birimi olarak, onun özelliklerini taşır. Toplumun değer yargularını, gelenek ve göreneklerini, beğenilerini, inançlarını, kısacası kültürünü yansıtır.¹ Çocuğun fiziksel gelişimi ve bakımı yanında aile, yaşanan toplumun kültürünü de çocuğa kazandırır. Çocuklar becerilerini, nasıl giyinileceğini, beslenme şeklini, nasıl konuşulacağını, kendilerini başkalarına nasıl anlatacaklarını, farklı yaş ve cinsiyetteki insanlarla nasıl iletişim kurulacağını, farklı insanlarla nasıl geçinileceğini ailelerinden öğrenirler. Aynı şekilde çocuklar ideallerini, değerlerini ve amaçlarını da ailelerinden edinirler.²

* **Yrd. Doç. Dr.**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

¹ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, 19. Basım, İstanbul, 1994, s. 125.

² Warren Robert Baller and Don C. Charles, *The Psychology of Human Growth and Development*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1961, p. 352.

Toplumun kültür değerlerinin bir kuşaktan diğerine aktarılması şeklindeki temel eğitimsel işlevinin yanında aile,³ özellikle okulöncesi dönemde çocuğun yaşamında en etkili sosyalleştirme kurumudur.⁴ Çocukların sosyal kimliklerinin oluşumunda önemli bir etkiye sahip olan ebeveynler, onların davranışlarının, değerlerinin ve inançlarının gelişiminde de önemli bir rol üstlenmektedir. Çocuk yaşamın ilk kurallarını ve toplumun temel prensiplerini, iletişim içerisinde olduğu aile bireylerinden öğrenir. Çocuklar için oldukça değerli olan aile bireyleri, özellikle anne ve babalar, çocukları doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen en önemli sosyal modellerdir.⁵

Burada ifade edilen rol model (role model), “kişinin hedeflerini, tutumlarını ya da davranışlarını örnek aldığı, özdeşim kurduğu ve taklit etmeye çalıştığı insanlar ya da gruplar”⁶ olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir tanımda ise rol modelin, “davranışı, kişisel tarzı ya da kendine has özelliklerine özenilen kişi” olduğu belirtilmektedir.⁷ Bandura’nın da belirttiği gibi, insanlar bu güçlü modeller vasıtasıyla yaşamlarını biçimlendirmelerine imkân sağlayan, gözlemleyerek öğrenmeyle bilişsel kapasitelerini geliştirebilirler.⁸

Bu modeller içerisinde anne ve babanın rol modeli en önemli etkiye sahiptir.⁹ Öğrencilerin aile içerisinde özendikleri rol modelleri tespit etmek amacıyla yaptığı araştırmada Rimm, diğer aile üyeleri arasında anne ve baba rol modellerinin en yüksek orana sahip olduğunu tespit etmiştir (anne %77; baba %71). Yine bu araştırmada kızlar daha çok bayan rol modelleri, erkekler ise daha çok erkek rol modelleri tercih

³ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, 27. Basım, İstanbul, 2005, s. 129.

⁴ Helen Dryler, “Parental Role Models, Gender and Educational Choice”, *The British Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 3, Sep., 1998, p. 376.

⁵ Julia A. Spinthourakis and John M. Katsillis, “The Role of Family in the Formation of Social Identity”, *Social Learning, Inclusiveness and Exclusiveness in Europe*, Eds. Beata Krzywosz-Rynkiewicz and Alistair Ross, *The Psychology of Human Growth and Development*, Trentham Books, London, pp. 11-14.

⁶ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s. 523.

⁷ Jill Moriearty and Jane Robbins-Carter, “Role Models in Library Education: Effects on Women's Careers”, *Fall*, Library Trends, 1985, p. 324; Donald E. Gibson, “Developing the Professional Self-Concept: Role Model Construals in Early, Middle, and Late Career Stages”, *Organization Science*, Vol. 14, No. 5, Sep.-Oct., 2003, p. 592.

⁸ Albert Bandura, “On The Psychological Impact and Mechanisms of Spiritual Modeling”, *The International Journal For The Psychology of Religion*, 13 (3), 2003, p. 171.

⁹ Norm Ledgin, *Asperger's and Self-Esteem: Insight and Hope through Famous Role Models*, Future Horizons, Inc., Texas, 2002, p. 173.

etmiştir.¹⁰ Anne ve babalar önemli rol modellerdir, ancak çocuklar sadece anne-babayı model almazlar.¹¹ Aynı zamanda çocuklar için kardeşleri, akranlar ve diğer yetişkinler de önemli modeller olabilirler. Yine, kitle iletişim araçları tarafından sunulan sembolik modeller, aileden farklı bir etki kaynağıdır.¹²

Bununla birlikte, modelden öğrenmenin doğası hakkında bir takım yanlış anlayışlar bulunmaktadır. Örneğin, genellikle taklit, modelin davranışının aynı şekilde tekrar edilmesi olarak tanımlanır.¹³ Böyle bir durumun ise modelin etkilerini sınırlayacağı ifade edilir. Halbuki gözlemci modelin davranışının ardında yatan kuralları keşfeder ve bu kurallardan hareketle yeni davranışlar üretir. Modelden öğrenmeyle ilgili diğer bir yanlış algılayış ise, model alma'nın yaratıcılığı engelleyeceğidir. Bu anlayışın aksine model alma ile yenilik ortaya çıkarılabilir.¹⁴ Yine, model alma, yaratıcı gelişime katkıda bulunur ve yenilik için gerekli bilişsel ve davranışsal araçlar sağlayabilir. Gözlemci, düşünce ve davranış biçimleri birbirinden farklı olan modelleri gözlemlediğinde, yalnızca bunlardan birinin davranışlarını bütünüyle taklit etmez. Hatta en çok beğenilen modelin davranışları dahi bütünüyle taklit edilmez. Aksine gözlemci modelleri kalıplaştırmaktan daha çok, farklı modellerin farklı yönlerini birleştirmek suretiyle yeni bir davranış ortaya koyabilir.¹⁵

Yukarıdaki tanımlardan ve açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, çocuğun yaşamında anne ve baba yanında ailedeki diğer yetişkinler, arkadaşlar, öğretmenler vb. birçok rol model yer alabilir. Bu çalışmada çocukların yaşamındaki en önemli rol modeller olan anne ve babaların çocuğun dinî gelişimindeki rolü incelenecektir.

¹⁰ Sylvia Rimm, *Growing Up Too Fast: The Secret World of America's Middle Schoolers*, Rodale Inc., U.S.A., 2005, p. 122-123.

¹¹ Rimm, *Growing Up Too Fast: The Secret World of America's Middle Schoolers*, p. 122.

¹² Alfred Bandura, "Social Cognitive Theory of Moral Thought and Action", *Handbook of Moral Behavior and Development*, Eds. W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz, Lawrence Earlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey, 1991, p. 55.

¹³ Albert Bandura, *Psychological Modelling Conflicting Theories*, Lieber-Atherton, New York, 1974, p. 4.

¹⁴ Albert Bandura, "Evolution of Social Cognitive Theory", *Great Minds in Management*, Eds. K. G. Smith & M. A. Hitt, Oxford University Press, 2005, p. 13.

¹⁵ Albert Bandura, Dorothea Ross, Sheila A. Ross, "A Comparative Test of the Status Envy, Social Power, and Secondary Reinforcement Theories of Identificatory Learning" *Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol. 67, No. 6, 1963, pp. 527-534.

Çocuğun Dinî Gelişimde Anne ve Babanın Rol Modelliği

Dinî davranışlar, inançlar ve tecrübeler kültürün bir parçasıdır ve onlar düzenli bir şekilde bir kuşaktan diğerine aktarılır.¹⁶ Kültür ve çevre, çocuğun diğer gelişim yönlerine katkıda bulunduğu gibi onun dinî bakış açısını şekillendirir.¹⁷ dinî inancın uyanışına ve gelişimine de etki eder. Bütün gözlemler dinî tavrın oluşumunda yakınların etkisinin en belirgin faktör olduğu konusunda birleşmektedir.¹⁸ Çocukların dinî gelişiminde anne ve babalar, doğrudan veya dolaylı olarak en önemli etkiye sahiptir. Onların dinî inanç ve davranışları güçlü ve etkili anne baba modelleri tarafından şekillendirilir.¹⁹ Zira, çocuğun dini, dinî bir çevrede normal ve sağlıklı bir şekilde gelişecektir.²⁰

Aile ile din arasındaki ortak yaşamda çocuğun dinî kabiliyeti rahatlıkla ortaya çıkabilir.²¹ Çocuklukta dinî uyanış, yetişkinlerin ilgi, teşvik, destek ve örnek olmalarına büyük ölçüde bağlı bulunmaktadır. Eğer çocuk öncelikle ailede huzurlu bir manevî ortam içerisinde yaşama imkânı bulabilirse, onda güçlü bir dinî uyanış görülebilir. Ancak, ailedeki dinî hayatın içeriği ile aile yapısı, aile üyelerinin dine ilgi dereceleri ve dinî eğitimde izlenen yöntem ve alışkanlıklara bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya çıkabilir. Çocuk ailede dini ebeveyninden ya da nine ve dedesinden öğrenecektir. Çocuk bunların dinî söz, tavır ve davranışlarından algıladıklarını kendi tecrübeleri, kabiliyetleri ve kişisel düşünme ve tepkileri ölçüsünde işleyerek, kendine has bir dinî anlayış ve yaşayışı geliştirmeye yönelecektir. Anne ve baba sorumluluğunun bilincinde kişiler olarak dinî esasları dikkatle yaşayıp, bunları çocuğa aktarmada da dikkat ve ilgi gösterirlerse, çocuk rahatlıkla dinî âleme katılabilir.²² Bu nedenle çocuğun manevi yönden gelişebilmesinde ihtiyaç duyduğu en önemli faktör, elverişli bir aile çevresi ve kendine örnek alacak anne ve babadır.²³

¹⁶ Michael Argyle and Benjamin Beit-Hallahmi, *The Social Psychology of Religion*, Routledge & Kegan Paul, London, 1975, p. 189.

¹⁷ Bernard Spilka, Ralph W. Hood et al., *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*, The Guilford Press, Third Edition, New York, 2003, p. 75.

¹⁸ Antoine Vergote, "Çocuklukta Din", çev. Erdoğan Fırat, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: VII, 1986, s. 315-316.

¹⁹ Spilka and Hood et al., *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*, The Guilford Press, pp. 98-101.

²⁰ Henry B. Robins, "The Religion of Childhood. III", *The Biblical World*, Vol. 51, No. 1, Jan., 1918, p. 37.

²¹ Vergote, "Çocuklukta Din", s. 317.

²² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 257-258.

²³ Mehmet Emin Ay, "Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuk Üzerindeki Etkisi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, 1994, s. 163.

Okulöncesi dönemde çocuk, sosyal bir birey olmayı öğrenirken, aynı zamanda en küçük ayrıntısına kadar taklit edeceği bir modele gereksinim duyar.²⁴ Taklit güdüsü insanda çocukluk döneminde filizlenmeye başlar ve ilk dersler bu şekilde öğrenilir.²⁵ Bu dönemde çocuk, ana ve babasının yoğun etkisi altındadır. Onların olumlu ve olumsuz yanlarını, özdeşim yoluyla içine sindirir. Özdeşim yapma eğilimi öyle güçlüdür ki, çocuk anne ve babanın tutumlarını, duygularını, huylarını kendi benliğine mâl eder; kendi kişiliğinin bir parçası haline getirir. Bunu yaparken anne ve babanın istek ve eğilimlerine duyarlık kazanır. Onların doğru, iyi ve uygun gördüğü özelliklerini özümsemeye, yanlış, kötü ve beğenilmeyen davranışlarından kaçınmaya çabalar. Kısacası ona yön verecek olan kuralları ve değerleri benimser. Öte yandan yasaklara uyar, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırmasına yarayan, davranışa yön veren bir üstbenlik geliştirir.²⁶

Aynı zamanda bu taklit döneminde çocuk, aile fertlerinde gördüğü ibadetlere, dinî motifli her türlü davranışlara içten gelen duygularla yönelir ve onların dinî yaşantılarından örnek alarak kendi de aynı davranışları uygulamak ister. Kaynağını sevileni taklit etme psikolojisinden alan bu eğilim, çocuğun dinî hayatının oluşmasında oldukça önemlidir.²⁷ Taklit ile başlayan din, çevrenin dinî atmosferine ve çocuğun ferdî kabiliyetine göre yavaş yavaş gelişip derinleşerek dinî yaşayışa dönüşür.²⁸

Taklit ve alışkanlık halinde kişinin hayatında yer eden dinî pratikler zamanla irade düzeyine yükselir ve iradeyi harekete geçirir. Çocuk, büyüklerinin dinî davranışlarını model aldıkça, neyin neden dolayı yapıldığını kavramaya başlar.²⁹ Çocuk önce taklit ve özentî ile giriştiği davranışları zamanla özümseyerek onlarla özdeşleşir ve zamanla kendi davranışları haline getirir. Bu bakımdan çocuğun istenilen dinî ve ahlâkî değerlere uygun davranışlar geliştirmesi için ona olabildiğince bu değerleri içeren özendirici yaşantılar hazırlanması, onunla paylaşılan uygun ortak yaşantı alanları oluşturulması gerekir. Böylece çocuklar bu yaşantı

²⁴ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, s. 129.

²⁵ Near Elgar Miller and John Dollard, *Social Learning and Imitation*, Routledge, London, 2000, p. 211.

²⁶ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 63, 126.

²⁷ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Aksiseda Matbaası, İkinci Baskı, Samsun, 2000, s. 165-166.

²⁸ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 151.

²⁹ Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990, s. 114.

ortamlarında geliştirdikleri ilişkilerde istenilen değerleri kazanma imkânını elde etmiş olur.³⁰

Çocuk çevresinden edindiği dinî tecrübeleri içten genişletmek ve zenginleştirmek eğilimi gösterir. Gelişmesi ilerledikçe, onları toplayabildiği ölçüde içinde işleyip dinî yaşayışa uymaya çalışır. Çocuk annesi ve babasında gördüğü dua, namaz gibi ibadet biçimlerine içten gelen bir duygu ile katılır. Onlardan dinî norm ve kuralları alıp daha iyi yapmak için öğrenme sürecini aktifleştirir. Bu, çocuğu aynı anda onlara ısınmaya ve alışmaya götürür. Böylece o, dinî normları anlamak ve dolayısıyla dinî yaşayışa yaklaşmak için, önceden mevcut geleneksel dinî yaşayış örneklerine kendini uydurmaya çalışır. Başlangıçta çocuk kendini yetişkinlerin çevresinde bulur. Onlar da onu kendi dinî hayatı ve dünyası içine alırlar. Buna karşılık, çocuk imkânlar elverdiği ölçüde yetişkinlerin dua edişlerine ve namaz kılışlarına küçük yaştan itibaren samimiyetle katılır. Dinî kuralları, gelenek ve görenekleri, dua ve namaz gibi ibadet biçimlerini gördüğü ve duyduğu gibi bilmeden ve düşünmeden taklit eder.³¹ Yetişkinlerin niçin bu tür şeyleri yaptıklarını anlamayan çocuklar, daha sonra bazı dinî ritüelleri öğrenmek için bunları dikkatle inceler.³² Böylece çocuğun dini, taklit ettiği yetişkinlerin dininden daha özgün bir görünüm arz eder.³³

Bu etkileşim sürecinde çocuk üstünlüğünü kabul ettiği ve yücelttiği insana benzemeye ve uymaya çalışır. Çünkü çocuk bir örneğe ihtiyaç duyar. Kendine örnek seçtiği kişi, din yönünden de çocuğun duygu ve düşüncelerini, tutum ve davranışlarını etkiler. Çocuk büyüklerin duasına, namazına, orucuna katılarak, onları taklit eder. O dindar yetişkinin davranışlarını dıştan kontrol eder. Dua ederken ellerini yukarıya doğru kaldırır, namaz kılarken onlar gibi davranır. Çocuk büyükler gibi dua eder, onlar gibi namaz kılmayı dener; öğrenme durumlarına göre onlar gibi duaları ve sureleri okur. Kısaca o, yetişkinlerin dinî davranışlarını ve dinî yaşayışlarını kendine model olarak seçer. Çocuk bunları tekrarladıkça daha çok öğrenir ve alışkanlık kazanır. Böylece taklit, onun ileride nasıl inanacağını, düşüneceğini ve davranacağını hazırlar ve ona destek olur.³⁴

³⁰ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 336.

³¹ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s. 150-151.

³² Spilka and Hood et al., *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*, The Guilford Press, p. 75.

³³ Robins, "The Religion of Childhood. III", p. 37.

³⁴ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s. 151-152.

Yine bu dönemde çocuk tarafından, çevresindekilerin Allah'a dua ederken, ibadet ederken bazı söz ve davranışlarının iştirilmesi, görülmesi, onun bilincine yerleşir ve yavaş yavaş benimsenir. Bu dönemde çocuğun söz ve davranışları, henüz dinî konuları düşünüp anlama sonucu meydana gelmediğinden, onun davranışları adeta mekanik olarak kendini gösterir. Örneğin, sofrada ilk lokmaya "besmele" ile başlayıp sonunda "hamd" ile sofradan kalkması, namaz kılan anne babasıyla yatıp kalkması gibi hareketler, çocukta henüz anlamını kavramadan genellikle büyüklerinden gördüğü şekilde taklitle tekrarlanır. Bunun gibi ailedeki kişilerin her türlü dinî davranışları kullandıkları dinî sözler ve ibadet şekilleri çocukta derin izler bırakır ve taklit edilmeye çalışılır.³⁵ Bu aile yaşamında kurumsallaşmış dinin en önemli işlevlerinden birinin ritüeller olduğunu göstermektedir.³⁶ Büyüklerin abdest alışını, namaz kılışını, Kur'an okuyuşunu, camiye gidişini izleyen çocuklar, onlar gibi davranmak isterler. Anne ile namaz kılmak, baba ile Cuma ve bayram namazlarına gitmek, kandil günlerinde arkadaşlarını, akrabalarını ziyaret etmek çocukların zevkle katıldıkları faaliyetlerdir. Yetişkinlerle beraber olma, dinî yaşayışı öğrenmede ve alışkanlık kazanmada önemli etkenlerdendir.³⁷ Daha sonra çocuk namaz kılmak için gerekli bilgileri, duaları ve şartları öğrenip uygun bir şekilde namaz kılarken, ilk defa dinî tecrübeyi ruhunda yaşar ve benliğinde hisseder.³⁸

Çocuğun ailesine dindarlık açısından benzemesi, diğer davranış türlerine ya da tutumlarına göre daha fazladır. Dinî davranış kalıpları genellikle ebeveyn model alınarak öğrenilir.³⁹ Nitekim Yavuz tarafından yapılan bir araştırmada, 7-9 yaş grubundaki kızların toplam %78.23'ünün; erkeklerin ise toplam %75.17'sinin dinî pratikleri büyüklerinden gördükleri gibi yaptıkları tespit edilmiştir.⁴⁰

Ayrıca, bu yaştaki çocuk inanmaya hazır olduğundan, düşünmeden, şüphelenmeden ve itiraz etmeden söylenenlere içtenlikle inanır ve çeşitli

³⁵ Peker, *Din Psikolojisi*, s. 166.

³⁶ Melvyn C. Raider, "Assessing the Role of Religion in Family Functioning", *Religion and the Family: When God Helps*, Ed. Laurel Arthur Burton, The Haworth Pastoral Press, London, 1992, p. 180.

³⁷ Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, s. 114.

³⁸ Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımızı Allah'ı Nasıl Anlatalım*, Timaş Yayınları, 20. Baskı, İstanbul, 2005, s. 123

³⁹ Beit-Hallahmi & Argyle, *The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience*, pp. 106-107.

⁴⁰ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s. 153-154.

sorularla dinî hayata girmeye çalışır. Çevresinden duyduğu veya kendisine anlatılanlarda geçen Allah, melek, şeytan, sevap, günah, cennet, cehennem gibi kavramlar ilgisini çeker ve artık 3-4 yaşından itibaren sordukları sorularla bunlar hakkında bilgi edinmeye çalışır. Çocuk inanmaya o kadar hazırdır ki, bu dinî kavramlar hakkında büyüklerin verdikleri cevapları, onların anlattıklarını ve öğrettiklerini olduğu gibi kabul eder. Bu, çocuğun kolay inanırılık özelliğinden ileri gelmektedir.⁴¹ Bu nedenle çocuğun sorularına cevap verilirken onun zihinsel gelişim düzeyi dikkate alınmalı, anlayacağı şekilde cevaplar verilmelidir. Sorulara cevap vermemek ve yalan ya da yalan yanlış cevaplarla geçiştirmek çocukta olumsuz etkiler yapar. Sorular yerinde tespit edilmeli ve cevaplar verilirken çocuğun neyi öğrenmek istediği ve nasıl cevap verilmesi gerektiği dikkate alınmalıdır.⁴² Zira, çocuğun sorduğu dinî sorulara anne ve baba tarafından verilen doyurucu cevaplar, onun dinî uyanışına yardımcı olur.⁴³

Bu dönemde çocuğa ait erken dinî kavramların en belirgin karakteristiği antropomorfizmdir. Çocukta henüz soyut kavramları anlama kapasitesi gelişmediği için, o Tanrı'yı güçlü bir insan şeklinde hayal eder.⁴⁴ Dolayısıyla, Allah kavramı hakkında çocuğa verilen bilgiler ve gördüğü eğitim, onun hem din duygusunun gelişmesi hem de ruh sağlığı açısından oldukça önemlidir. Aşırı baskı ve korku ile eğitilmiş bir çocuk için Allah, genellikle ceza veren biri olarak tasavvur edilecektir. Bazı anne ve babalar, küçük yaştaki çocuğu, "Allah yaramazlık yapanı taş yapar, yakar" gibi sözlerle korkutarak uslu durmaya çalışırlar ve müspet yönde olması gereken din eğitimini menfi yöne çevirirler. Böylece, kullarını seven ve onlara sayısız yardım ve iyiliklerde bulunan Allah, çocuğun zihninde, sadece kızan, ceza veren biri olarak şekillendirilir. Çocuğa uygulanacak olan sevgiye ve merhamete dayalı bir eğitim sonunda o, Allah'ı, kendisine güvenilen ve koruyucu bir varlık olarak düşünecektir. Böylece Allah'a güvenmek ve O'nun koruyuculuğuna sığınmakla varlığını emniyet altına almış olan çocuk, O'ndan uzaklaşmayı düşünmeyecektir.⁴⁵

Diğer taraftan anne ve babanın çocukla kurduğu sıcak ilişkinin model alma üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Çocukların anne ve

⁴¹ Peker, *Din Psikolojisi*, s. 166.

⁴² Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara, 1995, s. 124.

⁴³ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 258.

⁴⁴ Gordon W. Allport, *Birey ve Dini*, çev. Bilal Sambur, Elis Yayınları, Ankara, 2004, s. 49.

⁴⁵ Peker, *Din Psikolojisi*, s. 167.

babalarını taklit etmelerinde sevgi en önemli etkenlerdendir. Anne ve babaların sevgisi çocukların psikolojik ve sosyal gelişimleri için en büyük ihtiyaçtır. Bu ihtiyaçtan mahrum kalan çocuklarda fiziki, zihni, sosyal, ahlâkî ve dinî gelişim gecikmeye uğrar. Anne, baba ve diğer aile üyeleri, sevgilerini çocuklara gösterdiğinde çocuklarla yetişkinler arasında karşılıklı bir sevgi bağı kurulur. Çocuk bu yetişkinleri sevdiği için onları gözler, onların düşünce, davranış ve inançlarını örnek alır. Önce taklit ile başlayan bu benimseme, giderek anne ve babanın özelliklerinin kendi kişiliğine sindirilmesi yoluyla gelişir.⁴⁶ Anne ve babanın çocuklarına yakın ilgi göstermesi onlarda olumlu bir etki meydana getirir. Bunun sonucunda çocuklar olumlu bir etkiye sahip olan bu davranışları kendi davranışı haline getirmeye güdülenir. Örneğin, Bandura tarafından yapılan bir deneyde, bir kadın modelle anaokulu çocukları arasındaki karşılıklı iletişimin kalitesi sistemli olarak değiştirilmiştir. Model birinci gruba sıcak ve ödüllendirici bir şekilde davranırken ikinci gruba soğuk ve ilgisiz davranmıştır. Daha sonra model ve çocuklar birlikte oyun oynamışlar bu oyunda model, yeni sözlü ve motor davranışlar sergilemiştir. Çocuklar tarafından sergilenen taklitsel davranışların kaydedilmesi sonucunda kendilerine sıcak ve ödüllendirici davranılan çocukların, modelin davranışlarını mesafeli davranılan çocuklar göre daha fazla taklit ettikleri görülmüştür. Model ile çocuk arasında olumlu, sıcak, sevecen bir ilişki kurulduğunda çocuklar modelden edindikleri bu davranışları sosyal modellerin ve dışsal pekiştiricilerin olmadığı durumlarda da yapmaya devam etmiştir.⁴⁷ Böyle bir yaklaşım, çocukların büyükleri model almaları ve dinî pratiklere alışabilmeleri açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle anne ve babalar namazlarını kılarken çocuklarının kendilerini taklit etmelerini anlayışla karşılamalı ve onları bu konuda cesaretlendirmelidir. Nitekim Hz. Peygamber'in bir Cuma hutbesinde konuşmasına ara vererek torunları Hasan ile Hüseyin'i kucaklaması ve onları yanına oturtuktan sonra konuşmasına kaldığı yerden devam etmesi bu konuya örnek olarak gösterilebilir.⁴⁸

Öte yandan dinî davranışların aile bireylerinin hepsi tarafından birlikte yapılması, çocuğun bunları benimsemesinde önemli rol oynar. Çünkü,

⁴⁶ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 182-194.

⁴⁷ Albert Bandura, "The Role of Imitation in Personality Development", *The Journal of Nursery Education*, Vol. 18, No. 3, April 1963.

⁴⁸ Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvud*, Thk. Muhammed Muhyiddin, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Tsz, Salât, 233; et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen (el-Câmi'u's-Sahîh)*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Fikr, Menakıp, 31.

çocukların iyi alışkanlıklar edinmesi, iyi hareketlerin birlikte yapılmasıyla olur. Çocuk, kendi çevresinde bulunan insanların kötü hareketlerden çekindiklerini, kötülükten hoşlanmadıklarını, iyi davranışlarda bulduklarını görürse, kendisi de iyi hareketler yapmaktan, dinî davranışlarda bulunmaktan zevk almaya başlar. Ancak anne ve baba birbirinden farklı davranırsa, birinin isteğine ötekisi karşı çıkarsa, çocuk gideceği yönü şaşırır ve yaptıklarını tam benimseyerek yapmaz. Ayrıca eğer anne ve baba bir davranışı yapmaz da çocuktan bunu yapmasını isterse, çocuktaki iyi ve kötü hareketler hakkında sağlam bir fikir uyanmasına engel olur ve bu konuda çocuğun şüpheye düşmesine yol açar. Örneğin, içki, sigara ve kumar gibi zararlı alışkanlıkları olan anne ya da babanın çocuğuna, “biz bunları yapıyoruz ama bunlar kötüdür, sen yapma” demeleri, çocuğun bunlardan uzaklaşmasını sağlamaz ve zamanla çocuk da aynı şekilde bunları yapmaya özenir. Bunun gibi, aile ve çevresinde din konusunda fazla bir şey bulamayan ve göremeyen bir çocukta, dinî duyguların gelişmesi gecikebilecek, hatta gittikçe körelebilecektir.⁴⁹

Çocuklar ibadetlere alıştırılırken, onların gelişim özellikleri, ilgi ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuk kendi gücüne göre ibadetlere alıştırılacak, bu arada zayıf düşmemesine dikkat edilecektir. Büyükler bütün bunları çocukları bunaltmadan sevgi ve hevesle uygulayabilmelidir. Çocuklar namaza alıştırılırken beden gelişmelerine, sağlıklarına ve zihin faaliyetlerine dikkat edilecektir. Amaç çocuğa birtakım bilgi ve davranışların her ne pahasına olursa olsun belletilmesi değil, çocuğun öğrenme arzusunu uyandırmaktır.⁵⁰

Bütün bunlardan hareketle diyebiliriz ki, dinî hayatın emirlerini uygulayan bir ailede yaşayan çocukta dinî kavramlar erken oluşur ve sağlıklı olarak gelişir. Dinî emirleri uygulamayan ailelerde ise, modellerin yokluğundan dolayı, dinî duygular ve kavramlar daha geç zamanda ortaya çıkar.⁵¹ Diğer bir ifadeyle, çocuğun maddi ihtiyaçları yanında dinî ihtiyaçlarını düşünmeyen veya ihmal eden anne ve baba çocuğun dinî kişiliğinin gelişimi için iyi bir model olamaz.⁵²

⁴⁹ Peker, *Din Psikolojisi*, s. 168-169.

⁵⁰ Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, s. 115.

⁵¹ Mustafa Öcal, “Ailede Çocukların Dinî ve Ahlâkî Eğitimlerinde Karşılaşılan Problemlerin Başlıca Sebepleri ve Çözüm İçin Bazı Teklifler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, 1996, s. 194.

⁵² Ali Rıza Aydın, “Çocuğun Dinî Kişiliğinin Gelişiminde Aile Faktörü” *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 15, 2003, s.109.

Sonuç

Toplumun inanç esaslarının ve kültürel değerlerinin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan aile kurumu, aynı zamanda çocuğun sosyalleşmesinde ve kimlik kazanmasında da önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Aile bireyleri içerisinde özellikle anne ve babalar, çocukta dinî duygu, düşünce ve davranışların oluşmasında doğrudan ya da dolaylı bir etkiye sahip olan en önemli rol modellerdir. Zira çocuk, sevdiği, yakınlık duyduğu, davranışlarını örnek aldığı, taklit etmeye çalıştığı ve kendisiyle özdeşim kurduğu insanları rol model olarak kabul eder. Bu modeller içerisinde ise anne ve babanın rol modelliği en önemli etkiye sahiptir. Anne ve babanın rol model olarak etkisinin diğer gelişim alanlarında olduğu gibi, çocukların dinî inanç ve ibadetlerine de yansıdığı, onların dinî yaşamlarının gelişimi ve değişimi üzerinde önemli bir role sahip olduğu görülür.

Çocuk sosyal bir birey olmayı öğrenirken, aynı zamanda taklit edeceği bir modele de gereksinim duyar. Dinî tutum, davranış ve yaşantısıyla anne ve baba, çocuk için önemli bir model teşkil eder. Taklit döneminde çocuk, aile bireylerinde gördüğü ibadetlere, dinî motifli her türlü davranışlara içten gelen duygularla yönelir ve onların dinî yaşantılarından aldığı örnekleri özümseyerek uygulamak ister. Taklit ile başlayan din, çocuğun zihin gelişimine bağlı olarak zamanla gelişir ve dinî bir yaşantıya dönüşür. Taklit becerisi çocuğun ileride neye inanacağını ve nasıl davranacağını belirlemesine de katkı sağlar.

Bununla birlikte, anne ve babanın çocukla kurduğu sıcak ilişki, çocuğun onların düşünce, davranış ve inançlarını örnek almasında son derece etkilidir. Yine dinî davranışların ailede yapılıyor olması, çocuğun bunları benimsemesi açısından oldukça önemlidir. Anne ve babanın yapmadığı bir davranışı çocuğundan yapmasını istemesi, pedagojik açıdan bir anlam ifade etmeyeceği gibi, çocuğun zihninde davranışların değeri hakkında belirli şüphelerin oluşmasına neden olabilir.

Diğer konularda olduğu gibi dinî konularda da aile bireyleri arasında tutarlılık olmalıdır. Çocuk tarafından rol model olarak kabul edilen anne ve babaların dinî yaşamlarında ortak bir tutum sergilemesi, gerek çocuğun dinî yaşamında kararlılık kazanması gerekse bu konuda oluşabilecek belirsizliklerin giderilebilmesi açısından önemli bir yer teşkil eder.

Çocuklara dinî bilgiler ve dinî pratikler öğretilirken, onların zihinsel gelişimlerinin, ilgi ve ihtiyaçlarının dikkate alınması psikolojik ve pedagojik

açından uygun bir yaklaşım olacaktır. Çocuklar bunatılmadan, sevgi ve istekle dinî pratiklere alıştırmalıdır. Özellikle teknolojik ve bilimsel gelişmelerin etkisiyle hızla değişen toplumsal yapı içerisinde, çocuklar için rol model olabilecek yetişkinlerin bu konudaki sorumluluklarının önemi her geçen gün artmaktadır.